
En trippel global krise

KRONIKK

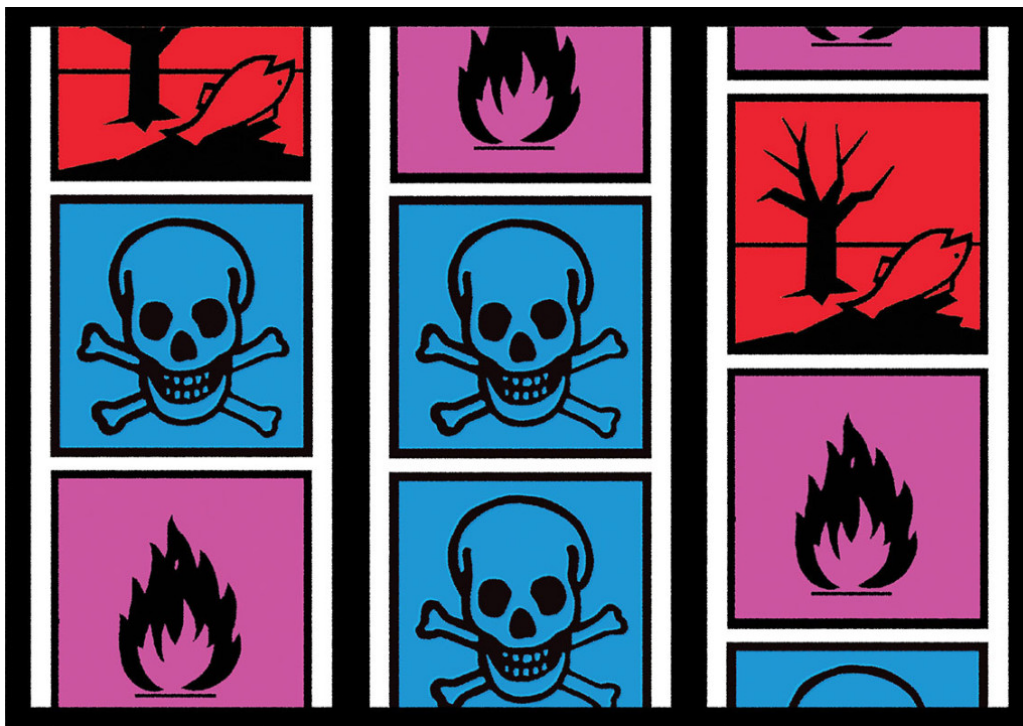
ERNST KRISTIAN RØDLAND

ernstkristian.rodland@fhi.no

Ernst Kristian Rødland er spesialist i infeksjonssykdommer, overlege ved område for klima og miljø på Folkehelseinstituttet og førsteamanuensis ved Senter for bærekraft i helseutdanningene, Det medisinske fakultet, Universitetet i Oslo.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir følgende interessekonflikter: Han har vært styremedlem i foreningen Legenes klimaaksjon frem til august 2022, og han har mottatt honorar som styremedlem i Health Information Systems Programme / HISP ved Universitetet i Oslo siden august 2022.

Klimaendringer, naturmangfoldskrisen og forurensningskrisen erkjennes som globale kriser. Det er håp om at helsekonsekvensene blir mindre om vi ikke ser krisene hver for seg.

Illustrasjon: Tidsskriftet

Utnyttelsen av jordas ressurser har ført til en nesten ubegripelig fremgang for menneskeheten de siste århundrene. Vurdert etter praktisk talt alle globale helseindikatorer, herunder forventet levealder, spedbarnsdødelighet, andelen som lever i ekstrem fattigdom og andelen som kan lese og skrive, befinner menneskeheten seg på en historisk topp. Samtidig er situasjonen motsatt for alt annet liv på jorda (1). Dyrs leveområder er blitt kontinuerlig redusert på grunn av menneskelig aktivitet, antall ville dyr er redusert med nesten 70 % på 50 år, og stadig flere arter trues av utryddelse (2).

Menneskers helse og velvære er uløselig knyttet sammen med tilstanden til miljøet som alt levende deler. Paradoksalt er vår bruk av naturressurser i ferd med å bli den største utfordringen vi står overfor, og konsekvensene av menneskeskapte klimaendringer er anerkjent som de største truslene mot menneskers helse og velvære globalt (3). Men klimakrisen er tett sammenvevd med natur- og forurensningskrisen. Bruk av fossile energikilder er hovedårsaken til både klimaendringer og forurensning. Økosystemenes evne til å ta opp og nøytralisere effekten av klimagasser hemmes av klimaendringer, og kan ødelegges ved nedbygging av natur. Tiltak som kan begrense eller reversere klimaendringene, vil i mange tilfeller være de samme som kan begrense eller redusere forurensning og tap av naturmangfold. Og omvendt. Klimaendringer, naturmangfolds- og forurensningskrisen blir ofte omtalt som tre separate, men i tid sammenfallende kriser, og begrepet «The triple planetary crisis» har blitt introdusert av FN (4).

«Klimaendringer, naturmangfolds- og forurensningskrisen blir ofte omtalt som tre separate, men i tid sammenfallende kriser, og begrepet 'The triple planetary crisis' har blitt introdusert av FN»

Én krise – en overforbrukskrise

De tre krisene har til felles at de er forårsaket av menneskers overutnyttelse av naturens ressurser, og det kan derfor argumenteres for at vi kun står overfor én krise – en overforbrukskrise. Et overforbruk som er betydelig skjevfordelt. En relativt liten andel av verdens befolkning har et betydelig større klimaavtrykk enn flertallet. I 2019 var 10 % av de med størst klimaavtrykk, målt ved CO₂-ekvivalenter, ansvarlige for 48 % av klimagassutslippene, mens halvparten av jordens befolkning, de med minst avtrykk, kun stod for 12 % (5). Det er også forventet at det er mennesker og land med lite ressurser som rammes hardest av endringene som skjer.

«De tre krisene har til felles at de er forårsaket av menneskers overutnyttelse av naturens ressurser, og det kan derfor argumenteres for at vi kun står overfor én krise – en overforbrukskrise»

Sosial ulikhet og fattigdom er kanskje det største hinderet på veien mot et lavutslippssamfunn, da store befolkningsgrupper nødvendigvis må prioritere å dekke basale behov fremfor tiltak for å redusere utslipp og naturødeleggelse. Det er derfor åpenbart at det er rike land som Norge som må ta ansvar for de største reduksjonene i utslipp. En økning av klimagassutslipp fra fattige land må kanskje aksepteres i deres rettmessige streben etter økt velstand.

Verdens befolkning og forbruk

Siden den industrielle revolusjonen har forbruket til et mindretall av jordas befolkning økt voldsomt. Samtidig har antall mennesker som bor på planeten, passert åtte milliarder. Menneskehetens påvirkning på klodens naturlige systemer er forenklet sagt et produkt av antall personer, den enkeltes forbruk og de teknologiske løsningene som gjør forbruket mulig (6). Teknologiske fremskritt er kommet for å bli, og aktive handlinger for å redusere jordas befolkning kan vanskelig forsvares. Tiltak for å redusere menneskers negative påvirkning på klima, natur og økosystemer må derfor rettes mot utjevning av forskjeller i forbruk.

Helsekonsekvenser av klimaendringer og naturødeleggelse

Hva er egentlig helsekonsekvensene av klimaendringer og naturødeleggelse? Spørsmålet kan oppfattes som konsist, men er sammensatt og vanskelig å svare presist på. Nye sykdommer kan oppstå, som virusutbrudd med smitte fra dyr til mennesker. Men i all hovedsak vil klimaendringer og naturtap sannsynligvis

føre til økt byrde av kjente sykdommer og tilstander. Konsekvensene kan være direkte og akutte, slik vi allerede ser fra hyppigere hetebølger, flom, ras og skogbranner. De kan også være indirekte og langsommere og medføre varig truet vann- og matsikkerhet, økt utbredelse av vektorer for smittsomme sykdommer eller økning i byrden av livsstilssykdommer generelt.

Klimakrisens påvirkning på mental helse har fått lite oppmerksomhet utover såkalt «økologisk sorg» – at man blir så bekymret for fremtiden at hverdagen blir vanskelig. Men også kjente sosiale, økonomiske og miljørelaterte faktorer for mental helse og velvære vil bli negativt påvirket av klimaendringer (7). I 2022 bidro tørke til lave nivåer i vannkraftsreservoarer og økte strømpriser i Sør-Norge. Energikrisen i Europa samme år førte til bekymring om energifattigdommens negative innvirkning på menneskers mentale og fysiske helse (8). Det forventes også en betydelig økning i antall mennesker på flukt i verden fordi livsgrunnlaget faller bort (9), med den mentale og fysiske uhelse det å være flyktning medfører. I tillegg vil mottagerland kunne få utfordringer når antallet flyktninger øker.

Det er uklart om klimaendringer påvirker spredning av virus med pandemisk potensiale, men ifølge FNs naturpanel kan 30 % av utbrudd med nye infeksjonssykdommer tilskrives ødeleggelse av ville dyrs leveområder (10). Forklaringen er ganske enkel. Når ville dyr fortrenses fra sine leveområder, øker sannsynligheten for kontakt med mennesker, og dermed muligheten for at mikroorganismer kan overføres mellom artene. Det er ikke bare i tropiske strøk at avskoging og nedbygging av natur er en utfordring. I Norge har for eksempel bruk av naturområder til bygging av fritidsboliger med tilhørende infrastruktur økt betydelig de siste årene. Hvordan dette bidrar til klima- og helseutfordringer er usikkert.

Konsekvensene for menneskers helse forårsaket av klimaendringer og naturødeleggelse avhenger også av geografiske og demografiske forhold, og ikke minst hvor velutviklet helsesystemene er. Norge er med sin beliggenhet og sterke økonomi mindre sårbar for klimaendringer og naturødeleggelse sammenlignet med de fleste andre land. Men dersom nødvendig infrastruktur eller tilgang til helsepersonell rammes av ekstreme hendelser, slik vi opplevde under covid-19-pandemien, vil leveransen av også norske helsetjenester bli påvirket.

Tilnærming til komplekse problemer

Klima- og naturkrisen er typiske komplekse problemer, eller *wicked problems*, som det kalles på engelsk. Å forstå og løse komplekse problemer krever en helhetlig tilnærming og samarbeid på tvers av sektorer og fagdisipliner. Tverrfaglige samarbeid nevnes som spesielt viktig i mange sammenhenger, men å gjennomføre det i praksis har vist seg å være mye vanskeligere. En forutsetning er at de aktuelle fagmiljøene er interesserte og aktive og at de anerkjenner sin plass.

Overutnyttelse av naturens ressurser er kjernen i overforbrukskrisen vi står overfor. Spesielt barn vil merke konsekvensene. UNICEFs «Children's Climate Risk Index» konkluderer med at nesten halvparten av alle barn i dag er i ekstrem fare for negative følger av klimaendringer (11). Dette må få oppmerksomhet på alle nivåer, også i helsesektoren, fordi arbeidet med å begrense og tilpasse oss til klimaendringer og naturødeleggelse, er arbeid for å bedre og trygge menneskers helse både nasjonalt og globalt.

REFERENCES

1. Myers SS. Planetary health: protecting human health on a rapidly changing planet. *Lancet* 2017; 390: 2860–8. [PubMed][CrossRef]
2. Almond REA, Grooten M, Juffe Bignoli D et al. Living Planet Report 2022—Building a nature-positive society. https://wwfint.awsassets.panda.org/downloads/embargo_13_10_2022_lpr_2022_full_report_single_page_1.pdf Lest 6.9.2023.
3. WHO. Climate change and health 2021. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health> Lest 4.9.2023.
4. United Nations. What is the Triple Planetary Crisis? <https://unfccc.int/blog/what-is-the-triple-planetary-crisis> Lest 4.9.2023.
5. Chancel L. Global carbon inequality over 1990–2019. *Nat Sustain* 2022; 5: 931–8. [CrossRef]
6. Wilmoth J, Menozzi C, Bassarsky L et al. As the World`s Population Surpasses 8 Billion, What Are the Implications for Planetary Health and Sustainability? <https://www.un.org/en/un-chronicle/world-population-surpasses-8-billion-what-are-implications-planetary-health-and> Lest 4.9.2023.
7. World Health Organization. Mental health and climate change: policy brief. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240045125> Lest 6.9.2023.
8. Davillas A, Burlinson A, Liu H-H. Getting warmer: Fuel poverty, objective and subjective health and well-being. *Energy Econ* 2022; 106: 105794. [CrossRef]
9. Balsari S, Dresser C, Leaning J. Climate Change, Migration, and Civil Strife. *Curr Environ Health Rep* 2020; 7: 404–14. [PubMed][CrossRef]
10. Daszak P, Amuasi J, Das Neves C et al. IPBES Workshop On Biodiversity And Pandemics Workshop Report. https://www.ipbes.net/sites/default/files/2020-12/IPBES%20Workshop%20on%20Biodiversity%20and%20Pandemics%20Report_0.pdf Lest 4.9.2023.
11. UNICEF. The Climate Crisis is a Child Rights Crisis: Introducing the Children`s Climate Risk Index. <https://www.unicef.org/reports/climate-crisis-child-rights-crisis> Lest 4.9.2023.

Publisert: 19. oktober 2023. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.23.0594

Mottatt 4.9.2023, godkjent 6.9.2023.

Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 23. mars 2026.